

SİVİL TOPLUM SORUNLARI VE GAZETECİLİĞE YANSIMALARI

Necla ODYAKMAZ*

Abstract

Civil society is the society of the individuals who seperated from the state and then become citizens. But in Turkey all the dominant group like Socialists, Nationalists, Islamic Groups and also Kemalists are always depend on the state. In European countries, civil society belongs to the social classes that independent from the state. But in Turkey all the social classes get their mentality from the state and their thoughts reflect their dependence. So the state bocomes the source of "favor". In the western world by the emergenge of capitalism and property right, the state became coordinater among different classes or groups. Thus state became the instution responsible for the security and indepence of thir citizens. But in Turkey, state is the source and reason of our existance, so social classes cannot free themselves and act independently.

Key words: Civil Society, Journalism

---

* Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

.....

Türk Kültüründe devlet yeryüzündeki tanrısal güç, kuvvet ve kudreti ifade etmektedir. "gökte Allah, yerde devletimiz" ifadesi devleti somut, kurumsal bir yapı olmaktan çıkarmış, onu kutsal bir olgu haline getirmiştir. Devlet, somut kuruluşlarıyla, oluşturulmuş normlarıyla, seçilmiş yöneticileriyle, atanmış görevlileriyle toplumun hizmetindeki bir kurum değil, ona hükmeden, boyun eğdiren, tanrı adına hüküm veren, bireyin her türlü hakkına istediği şekilde tasarrufta bulunabilen, buyurgan, aşkın ve metafiziksel bir otoritedir. Türk insanı kendisini kuşatan bu siyasal kültür etkisiyle oğlunu, kardeşini ya da yakınını kaybettiği zaman rahatlıkla, hatta övünçle "Devletimiz sağ olsun" diyebilmekte, aynı devlet kendi haklarına tecavüz ettiğinde ise buna rıza gösterebilmektedir.(Çaha; 2000:8)

Devlet düşüncesini bu denli içselleştirmiş bir toplumda "sivil toplum" bulmak oldukça güçtür. Çünkü böyle bir toplumda sivil toplumun özünü oluşturan farklı, özgün, özgür, kendi başına bir varlık olma kriterlerini bulmak mümkün değildir. Çünkü devlet çağlar boyu kendini soyutlayacak sağlam mekanizmaları toplum içinde kökleştirmiştir. Devlete uzak olması gereken, devlet içi muhalefet yapması gereken sosyal sınıflar devletin çatısı altında toplanarak, devletten beslenir hale gelmişlerdir. Batıda modernleşmenin dinamiğini sağlayan burjuva sınıfı, Türkiye'de devletten aldığı yardımlarla ekonomik faaliyetlerini sürdürebilmektedir. Batıda güçlü bir sendika sistemiyle işçilerin hakları sonuna kadar savunulurken, Türkiye'de sendikalar rejimi koruma güdüsünü işçilerin

haklarının önüne alabilmektedirler. Batıda toplumun önünü açarak yaratıcı bir zihin dünyasına taşıyan aydın sınıfı, bizde devlet üniversitelerinde, devletin resmi ideolojisini geliştirmek için çaba harcamaktadır. Devletin maaşlı işçileri olan aydınların devletin ideolojisi dışına çıkarak, halka yurttaş olmayı öğretmeleri düşünülemez. Yurttaş bilincine ulaşmamış bir toplum ise Jean Jacques Rousseau dediği gibi köle olmaya mahkumdur.

Osmanlı'da "kulluk"tan "vatandaşlık"a geçiş süreci 19. Yüzyılın ortalarında, merkezi bürokratik devletin tahkimi doğrultusunda ortaya çıkan anayasal gelişmeler ve kanunlaştırma hareketleriyle başlamıştır. 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile gayrimüslim uyrukların hukuksal statülerinde, dinsel ve toplumsal yaşamlarında bir dizi düzenlemeyi içeren Islahat Fermanı(1856), II. Meşrutiyet'le birlikte siyasal seçkinlerin başat hedefi haline gelecek olan bir "yurttaş cemaati" oluşturma çabasının hukuksal arkaplanlarıdır. Böylece İmparatorluğun çöküşüne son verilecektir. Okullarda "Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye ve İktisadiye" adıyla okutulmaya başlanan Yurttaşlık Bilgisi dersi de Osmanlı'da yurttaşlık bilincinin yerleşmesine ve gelişmesine yeterli olmamıştır. (Üstel; 2001:166)

Sivil toplum devletten ayrılmış, yani yurttaş olmuş bireylerin toplumdur. Oysa Türkiye'de, Osmanlı'dan beri yaratılmaya çalışılan "yurttaş", "katılımcı-sivil vatandaş" kavramları sağlıklı olarak yerini bulmamıştır. II. Meşrutiyet'in eğitimci ve yazarları, ulus-devlet yurttaşlığını, ulus-devletin yokluğunda inşa etmeye çalışırlar. Cumhuriyetçi radikalizm ise,

bir yandan II. Meşrutiyet'in "katılımcı-sivil vatandaşlık" vurgusunu, ulus-devlete bütünüyle sadakat ve aidiyetin ifadesi olan militan yurttaşlığa doğru zorlayacak, diğer yandan da Balkan Savaşı sonrası güç kazanan Türkçü-Milliyetçi ideolojiyi ve onun ulus düşüncesinin organik-etnik boyutunu bürokratik milliyetçilikle harmanlayacaktır.

Bunun sonucu olarak Türkiye'de Sosyalist, Kemalist, Milliyetçi, İslamcı gibi başat kesimlerin tümünün yüzü devlete dönüktür. Batıda sivil toplum devlete bağımlı olmayan sosyal sınıfların ve grupların öncülüğünde gelişirken, Türkiye'de işçisi, memuru, işvereni, gazetecisi, öğretmeni, akademisyeniyle herkes, dolaylı ya da dolaysız, devletten beslenmektedir. Devlet bu bakımdan lütf kaynağıdır. Batıda ise özel mülkiyetin yaygınlığı, sosyal grupların devlete bağımlı olmasına gerek bırakmazken, devleti farklı kesimler arasında aracı bir kurum olmaya zorlamıştır. Türkiye'de devlet vatandaşının lütf kaynağı, bir başka deyişle varlık sebebi iken, Batıda vatandaşın yani yurttaşın varlığının güvenliğinden ve özgürlüğünden sorumlu bir kurum haline gelmiştir.

Basının sivil toplum olgusunun gelişimiyle yakından ilgisi vardır. Ali Gevgilili sivil toplum ve basının gelişimi arasındaki sıkı bağı şu şekilde açıklar:

"Sivil toplum bağrında gelişen değişik güçler ve sosyal kesimler içinde sürekli bir etkileşim, çözümlenme ve yeniden bir çatışma dinamiğine dayanır. Bu bağlamda sivil toplum olgusunun gelişimiyle basının ya da modern yığınsal iletişimin gelişimi arasında işlevsel ilişkiler vardır. Her türlü bilgi akımı, bu boyutlarıyla, sivil toplumu vareden organizmayı besler ve daha

ileriye evrilmesine destek olur. Basın, bu yeni oluşan yapının dünya görüşünü yığınlara doğru yansıtır.”(Gevgilili; 1990:21)

1600-1650 yılları arasında Avrupa kentlerinde basılı günlük gazetelerin birbiri ardına ortaya çıkmış bulunması genel çizgileriyle, oluşagelen büyük yurttaşlık devriminin ürünüdür.

Avrupa’da gazetecilik, bilgi ve bilim alanında büyük ilerlemelerin kaydedildiği yeniçağ’la birlikte, ekonomik, kültürel ve sosyal değişimin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

Oysa Osmanlı’da “Takvim-i Vakayi” ile başlayan Türk Basının doğuşunun yurttaşlık bilincinin yerleşmesiyle, sivil toplum, kültürel gelişme veya sosyo-ekonomik değişimle ilgili yoktur. Tamamen devlet eliyle oluşturulmuş, padişahın buyruğuyla, devlet icraatlarının halka duyurulması amacıyla, batılılaşma adına yapılmıştır.

Fransa’da 1631 yılında yayınlanan gazetenin (La Gazette) ardından, iki yüz yıl sonra 1 Kasım 1831’de yayın hayatına başlayan 40x27 boyutundaki Takvim-i Vakayi, başlangıçta haftalık olarak çıkarılmış, ilk sayısı beş bin nüsha basılmış, devlet büyüklerine, ulemaya, yüksek rütbeli memurlara, taşradaki eşrafa ve elçilere gönderilmiştir. (İnuğur; 1982:175)

Takvim-i Vakayı Sultan İkinci Mahmut’un emriyle yarı resmi bir gazete olarak yayın hayatına başlamıştır. 1860 yılından itibaren de tamamen resmi gazete hüviyetini kazanmıştır. (Şapolyo; 1969:107)

Tanzimatın ilanıyla Türk gençleri arasında doğan “demokrasi, hürriyet, milliyet” fikirleri, sosyal olaylarla da ilgilenen bir sınıf ortaya çıkardı. Tanzimat, “Muasırlaşmak” ve

“Garblılaşmak” diye iki ideoloji getirmişti. Muasırılaşmak demokrasi düzenini kabul etmek, garblılaşmak da batı uygarlığının, bilim ve tekniğini kabul etmektir. Sultan İkinci Mahmut, Abdlmeceid ve İkinci Abdülhamid devirlerinde Batı anlayışına göre bir gazetecilik başladı. Fakat gazete hükümdarların icraatını tenkit ve olayları halka bildirdiğinden, ferdi saltanata dayanan hükümdarların buna razı olmayacakları belliydi. Nitekim de öyle oldu. Hürriyet, Demokrasi isteyen aydınlarla hükümdarın arası açıldı. Bu durum Sultan Abdülaziz devrinde kendini gösterdi ve İkinci Abdülhamid de baskı idaresini bütün şiddetiyle kurunca, basına göz atırılmadı. Söz ve yazı hürriyetini kaldırdı. Gazetelere sansür konuldu.(şapolyo; 1969:157)

Meşrutiyet dönemlerinde ve ittihat ve Terakki döneminde baskı gören Türk Basınının değeri Birinci Dünya Savaşı sırasında anlaşıldı. Çünkü çocuklarını savaşa gönderen ailelerin haber alabilecekleri tek kaynak, henüz radyo olmadığıdan, gazetelerdi. Ancak okuma yazma oranı çok düşük olduğundan tirajlar yükselmedi.

Cumhuriyet Dönemi ile birlikte basında iyimserlik havası esmeye başladı. Çünkü cumhuriyetin ana niteliklerinden biri de basının geniş özgürlüğü idi. Ne monarşik rejimin sansürü, ne meşrutiyetin tek taraflı basını artık yer almayacak. Kalemler hr olarak işleyecekti.

Türk basınının tam bir hürriyet havası yaşadığı iki devre vardır. Biri 1908 meşrutiyetinin ilan olduğu yıldır ki 1909’da sona ermiştir. İkinci geniş hürriyet devri, 1923 Cumhuriyetinin ilanından 4 Mart 1925 tarihinde “Takriri Sükun” Kanununun

ilanına olan bir devirdir. Bu devirden sonra gazetecilik, İnkılapların kökleşmesi için çaba göstermiştir. Tek taraflı fikir gazeteciliği yapılmıştır. Fakat gün geçtikçe gazeteler geniş kitlelere hitab eden haber ve satış gazeteciliği şeklinde dev adımlarla bugüne gelmiştir.(Şapolyo; 1969:220)

Demokratik hukuk devletinin temel dayanağını oluşturan “kuvvetler ayrılığı” ilkesinin uygulanamaz bir noktaya doğru sürüklendiği süreçte, doğan boşluğun medya tarafından doldurulmaya çalışılması bilimsel araştırmalara konu olacak kadar yoğunlaşmaktadır. Bu sürecin başlangıcı olarak 12 Eylül 1980 tarihi alınabilir. 1980 sonrasında yasama, yürütme ve yargı erklerinin uğradığı değişim medyanın işlevini de beraberinde değiştirmiştir. 1980 sonrasında dış müdahalelerle “göstermelik” hale gelen siyasal partilerin işlevi, sıfırlanan toplumsal örgütlenmeler, baskı gruplarının devre dışı bırakılması, yasama erkinin güç kaybetmesine neden olmuştur. Aynı şekilde ekonomik ve sosyal kurumun ve kuralların deforme olması sonucu yargı erki de güç kaybetmiştir. (Bila; 1996: 531)

1980 sonrasında siyasal otaritenin “lider”e kilitlenmesi yürütme erkini yasama ve yargı aleyhine aşırı güçlendirmiştir. Yürütme erkinin güçlü biçimde ön plana çıkmasıyla, medyanın güçlenmesi paralellik gösterir. Liderin tek başına karar alıp uygulayabildiği güçlendirilmiş yürütme erki, yasama ve yargı erki yerine medyayı ikame etmeye gayret göstermiş, medya da sunulan bu olanağı değerlendirmiştir. Yürütmenin medyayı kullanarak lehine kamuoyu oluşturma çabası da medyanın klasik işlevlerinin ötesine geçerek güçlenmesine yol açmıştır. O kadar ki medya yürütmeden de gördüğü destekle zaman

zaman yasama, zaman zaman da yargı erklerinin işlevini üstlenmiştir. Yasal düzenlemeleri yönlendirme, hatta bazen dayatma, yargısal olaylarda hüküm oluşturma medyada giderek artan bir sıklıkla yer almaya başlamıştır.(Bila; 1996:532)

'90 sonrası Türk medyası teknolojinin en son nimetlerinden yararlanmaya başlamış, Babiâli'den İkitelli'ye taşınmıştır. Ama gazetelerin içeriği değişmemiştir. Kaligrafi, desen, illüstrasyon, tipografi güzelleşti, içerik ise yine çankaya ve konut perspektifleriyle sınırlı kaldı. Zaten yeni iletişim yasası da hükümet bildirilerinin özel radyo ve televizyonlarda yayınlanmasını mecburi kılıyor, Başbakan'a da belli koşullarda yayına son verme yetkisi tanıyordu. Değişmezliğin tirajı-komik bir örneğini Başbakan iken Demirel veriyordu: seçim meydanında, otobüsün üzerinde elinde en az beş mikrofon bulunan Demirel, kalabalığa şöyle hitap ediyordu: (Duran; 2000:25)

"-Görüyorsunuz bunları değil mi? Elimde beş tane mikrofon var, demek ki beş tane televizyon var, eskiden bir taneydi şimdi beş tane... işte demokrasi, işte çokseslilik budur!"

O akşam istisnasız tüm kanalların haber bültenleri bu cümleyle açılıyor ve tüm ekranları Demirel dolduruyordu. Beş mikrofon vardı ama beş mikrofon aynı kişinin elindeydi. Ve beş ekranda aynı kişi görünüyordu. Yani memlekete çok seslilik değil çok mikrofonluluk vardı.

1980 sonrası Türkiye'nin kaynaklarını enformasyona dayalı bir ekenomiye geçiş için kullandığını, 1992'de yayınlanan bir Dünya Bankası raporu da ortaya koyuyordu:

“1980’lerde iletişim alanına yapılan yatırımlar devasa boyutlardaydı ve Türk ekonomisinin bütün diğer alanlarındaki yatırımlarının düşüşüne paralel olarak gerçekleşti. 80’lerin ikinci yarısında, PTT her yıl toplam GSMH’nın yüzde 1’ini kullanırken, gerek özel sektörde gerekse de kamuda enformasyon teknolojisine yapılan yatırımlar doruğa çıktı. Bu Türkiye’nin toplam sermaye oluşumunun yüzde 4’üne eşitti. Brezilya dışında hemen bütün OECD ülkelerinden daha fazla. İletişim alt yapısına yönelik bu yatırımlar Türk medya ortamında da ciddi değişimlere yol açtı.”(Tılıç; 1998: 85-86)

Başka bir anlatımla, Osmanlı İmparatorluğu’ndan bu yana demokratik parlamenter ülkelerde güçler konusunda klasik sınıflama Türkiye için her zaman geçerli olmamıştır. Basının kaçınıcı güç olduğu her zaman tartışma konusu olmuştur. Toplumsal sınıfların güçleri, bunların siyaset sahnesindeki temsilcileri olan partilerin konumları her zaman çok belirgin olmamıştır. Son yıllarda bu tartışmalar uluslararası gelişmeler yüzünden daha da dikkat çekici bir hal almıştır. Küreselleşmenin getirdiği hızlı değişimlere Türkiye’de sadece medya ayak uydurabilmiştir. Yargı, Yasama ve Yürütme erkleri uluslararası standartların altında kalmıştır. Oysa Medya teknolojik gelişmeleri yakından izlemiş, telekomünikasyon alt yapısı iyileştirilmiş, gazeteler baskı teknolojilerini sürekli yenilemiş, uydu haberleşmesinin getirdiği olanaklardan yararlanılmış, bilgisayar teknolojisi yaygın kullanım alanı bulmuştur. Bütün bunlar sayesinde kitle iletişim araçları olayları izlemeye, yorumlamada hızlı davranabilme yeteneğine

kavuşmuştur. Herhangi bir gelişmeye medya, herkesten önce ulaşabilir, açıklayabilir ve yorumlayabilir olmuştur.

Bununla birlikte medyanın yeni gücü ve rolü eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Medyanın kendini yasamanın, yürütmenin ve yargının yerine koyduğu düşünceleri yaygınlaştırmıştır. Yargısız infaz yaptığı da yaygın kanıdır. Siyasal iktidarın desteklemesiyle güçlenen medya, işleyiş özellikleri dolayısıyla sadece yürütmenin değil, yasama ve yargının alanlarına da müdahale eder konuma gelmiştir. Bütün bu gelişmelere rağmen, kitle iletişim hukuku alanında demokratik ülkelerdeki işleyiş koşullarına benzer düzenlemeler gerçekleştirilememiştir.

Batı toplumları, kitap ve gazete kültürünü geliştirerek akılcılık ve hümanizmin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu kavramlar çoğulculuğun oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Oysa Türk toplumunda kitap ve gazete okuma alışkanlığı yerleşmemiştir. Dolayısıyla Türk toplumunun hala bir çoğulculuk anlayışına varamamış olması şaşırtıcı değildir. Türk basını hala kendi dışındaki düşüncelere hoşgörüsüzlüğü yansıtmaktadır. Aynı nedenle, ilkelerini savunmakla birlikte basınımız, toplumsal uzlaşmayı da dikkatten kaçırmayan, kamuoyu oluşmasında da başarı sağlayamamaktadır. Türk ve Batı gazeteleri arasındaki farklar:

-Gazeteler, Batıda uzman kadrolar yetiştirmekte yararlı olmuşlardır. Oysa Türkiye’de gazete ağırlıklı kültürümüz, her konuyu bilmek iddiasındaki düşünür, siyasetçi ve gazeteci tipini geliştirmiştir.

-Batıda basın da basımevi de burjuva sınıfının aracıydılar. Gazeteciler hep bağımsız kişiler olmuşlardır. Türkiye’de her ikisi de mutlakiyetçi-aydın yönetici kadrolarının ürünüdür. 1908’e kadar genellikle memur-gazeteci tipi egemen olmuştur.

-Batıda basın uluslarüstü burjuva kültürünü yaymanın aracı olmuştur. Bizde ise, Osmanlı döneminde, içindeki yabancı çıkar savunucusu ve ayrılıkçı basına tepki olarak, devleti kurtarmanın ve merkezîyetçiliğin; Cumhuriyet döneminde de devletin bütünlüğünü sağlama ve yine merkezîyetçiliğin aracı olmuştur.

-Burjuva toplumu başlangıçta soylular ve kilise ile savaşa giriştiğinden, açıklıktan, açık toplum ve şeffaf yönetimden yana olmuştur. Kitlelerin bilmediği hiçbir konu ve devlet gizliliği arzuılmamış, böyle konular hep basın sütunlarına yansımıştır. Memur-gazeteci tipiyle işe başlayan Türk basını ise, halktan değil, devletten yana ağırlığını koymuştur. Bazı tabuların sürüp gitmesine katkıda bulunmuştur.

-Basın Avrupa’da ekonomisi ve sanayii gelişen, tüketiciliği giderek artan bir toplumsal yapının ortasında belirmiş, ayrıca kendisi de bu tüketim eğiliminin artmasına katkıda bulunmuştur. Türk basını etkenliğini ve üreticiliğini kaybedip dışarıya bağımlılaştıran bir ekonomi döneminde belirmiş, dolayısıyla tüketiciliği teşvik rolü 1950’lerden sonra gelmiştir.

-Batı basımevi ve basın aracılığıyla, Rönesans’ın sürekli ilerleme kavramının kökleşmesine büyük katkıda

bulunmuştur. Bunu sonucu olarak, hep daha iyi ve başarılıyı yansıtmış, emperyalizm ve sömürücülüğü hissettirmemeye özen göstermiştir. Türk basını, kaçınılmaz olarak daha ileri düzeydeki Batıyı sürekli örnek göstermek ve bilgi kaynağı olarak Batı yayınlarını kullanmak zorunda kalmış, bu tutumun bir bağımlılık ve aşağılık kompleksi yaratmasına neden olmuştur.

-Dilde sadeleşme ve dile dayalı ulusçuluk Batıda olduğu gibi Türk Toplumunda da belirmiştir.

-Laikliğe katkı Batıyla paralel gelişmiştir.

-Özgürlük savaşı, güdüleme, şantajcılık, baskı, özgürlük savaşı döngüsü Türk basınında da görülmüştür.

-Bilginin sürekli, ucuz ve hızlı akımı bir ölçüde bizde de gerçekleşmiştir. (Koloğlu; 1994:113-114-115)

Batıyla başlangıç noktalarımızın farklılığı ve sosyo-ekonomik yapımızın değişikliği sebebiyle aynı kurumlar bizde farklı oluşumlar yaratmıştır. Türk basının bazı hatalarından dolayı suçlamak yanlıştır, çünkü Türk basını Türk toplumunun bir yansımasıdır. Kitle iletişim araçları toplumsal gelişmeyi tek başlarına belirleme gücüne sahip değiller. Ama sahip oldukları düşünülen gücün ötesinde etkilerde buldukları da gerçektir. Siyasette güçlü olabilmek için yakın zamanlara kadar banka sahibi olmak belki yeterliydi. Ama bugün artık televizyon sahibi olmak da gereklidir. Bu süreç çok basit görünse de bir yandan ulusal, öteyandan uluslararası koşulların değerlendirilmesiyle kavranabilecek, açıklanabilecek bir durumdur.(Alemdar; 1999:19)

Kaynakça

- ALEMDAR, Korkmaz, **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, Afa Yayıncılık ve TÜSES Vakfı, İstanbul, 1999.
- BİLA, Fikret, "Medyanın İşlevi", **Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı**, Eylül-Ekim 1996 Sayı: 11, Cilt 1.
- ÇAHA, Ömer, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Kültür, İstanbul, Mayıs 2000.
- DURAN, Ragıp, **Apoletli Medya**, Belge Yayınevi, İstanbul, Ağustos 2000.
- GEVGİLİLİ, Ali, **Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk**, Bağlam Yayınları, Aralık 1990, İstanbul.
- İNUĞUR, M. Nuri, **Basın Yayın Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1982.
- KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul, Aralık 1994.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın**, Güven Matbaası, Ankara 1969.
- TILIÇ, L. Doğan, **Utaniyorum Ama Gazeteciylim, Türkiye ve Yunanistan'da Gazetecilik**, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.
- ÜSTEL, Füsun, "II. Meşrutiyet ve Vatandaşın 'İcad'ı", **Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

